

Ulkosuomalaiset mahdollisena työvoimapotentialina

Risto Laakkonen

Suomen nykyisestä työvoimasta poistuu eläkkeelle vuoteen 2012 mennessä noin 650 000 palkansaa- jaa. Poistumavirta työelämästä tulee ylittämään tulovirran muutama vuoden sisällä. Tämä ennakoii huomattavia kohtaanto-ongelmia työmarkkinoilla, ollen samalla todellinen haaste uudelleen- ja täydennyskoulutusjärjestelmien nopealle kehittämiselle ja niiden saat- tamiseksi osaksi työelämää. Samalla työsuhdeturvan ja työmarkki- noiden neuvottelumekanismien uudistaminen on ajankohtainen, koska pelkät kansallisen tason me- kanismit eivät maailmoitumisen nykyisessä kehitysvaiheessa enää riitä ja anna jokaiselle riittävää tur- vallisuu- tta. Yksi suurimmista kult- tuurillisista muutoksista on Suo- men asteittainen siirtyminen niiden maiden joukkoon, johon tul-

laan myös ansiotyöhön muualta. Suomi on matkalla nykyistä moni- kulttuurisempaan ja etnisesti moni- muotoisempaan tulevaisuuteen. Suomi on tänään sekä maahan- muutto- että maastamuuttomaa.

Suomen väestökehitys johtaa vääjäämättä työvoiman maahan- muuton kasvuun keskipitkällä ai- kavälillä. Tähän on syytä jo nyt varautua ja vahvistaa edellytyksi-ämme suoriutua hyvin uudessa ke- hitysvaiheessa. Maahanmuutto on tähän asti ollut painotukseltaan humanitaarista ja ulkosuomalais- ten paluumuuttoa. Suomi joutuu oleman kilpasilla työvoimasta ETA -alueella ja myös Pohjois-Ameri- kan ja Oseanian kanssa. Ulkosuo- maisilla olisi valmiina tarvittavia Suomi-siteitä. Ilman kovia ja suun- nitelmallisia ponnistuksia ei tätä kuitenkaan kyetä hyödyntämään.

Ulkosuomalaiset ja Suomen työmarkkinakehitys

Ulkosuomalaisten keskuudessa on runsaasti potentiaalia, mikä Suomen kannattaa ottaa huomi- oon kehitettäessä toimenpiteitä työvoiman maahanmuuton edistä- miseksi. Ulkosuomalaisilla on vaihtelevat siteet Suomeen, joita voidaan kohdennetuilla toimenpi-

teillä vahvistaa. Maastamuuttajien koostumus on muuttunut 1960– 1970-lukujen suurten muuttoaalto- jen jälkeen. Henkilöiden vapaan liikkuvuuden laajentuminen vuon- na 1954 solmituista Pohjoismaiden yhteisistä työmarkkinoista 1990- luvulla on lisännyt ulkomaille opise- kelemaan ja työhön lähtevien korkeammin koulutettujen osuutta. Li- säksi ansiotyöhön ulkomaille läh- teneet sijoittuivat aluksi pääsään- töisesti teollisuuteen ja siellä vai- hetöihin. Tuotantomenetelmien muuttuminen ja uuden teknolo- gian hyödyntäminen teollisuudes- sa on vähentänyt vähemmän kou- lutusta ja ammattitaitoa edellyttä- vien työtehtävien osuutta teolli- suudessa. Tämä on myös heijastu- nut työvoiman maastamuuttoon, jossa toimihenkilöammattien edel- lyttämän koulutuksen saneiden osuus on tuntuvasti kasvanut. Maastamuuttajat ovat myös aikai- sempaa kielitaitoisempia. Seuraa- vassa aallossa Suomesta rekrytoi- tiin aktiivisesti henkilökuntaa kun- ta- ja maakäräjäsektorille, mikä on uudelleen käynnistynyt Ruotsis- sa, Norjassa ja Tanskassa.

Osa ulkomaille muuttavista pa- laa aina takaisin Suomeen. Suo- meen muuttaneista ulkomaan kan- salaisista suurin osa on suomalai- sen kanssa avioituneita tai ulko-

Kirjoittaja oli kesäkuuhun 2004 asti Euroopan neuvoston siirtolai- suusasiain johtokomitean pu- heenjohtaja. Neuvotteleva virka- mies Risto Laakkonen jäi eläk- keelle työministeriöstä lokakuusta alkaen. Hän aloittaa toimintansa International Centre for Migration Development (ICMPD) -järjestön edustajana ja kirjeenvaihtajana Suomessa.

maan kansalaisina Suomeen palavia ulkosuomalaisia. Suomella on mahdollisuus sekä edistää ulkosuomalaisten paluumuuttoa että pienentää ns. pakkomuuttoon johtavien syitä ja työntekijöitä Suomen puolella. Yksi näistä on vasta valmistuneiden pitäminen pätkätöissä ja päättyvissä projekteissa.

Maastamuuton dynamiikassa on ratkaiseva merkitys jo ulkomailta olevilla suomalaisilla ja heidän kotimaa- ja sukulaisyhteyksillään. Tätä sidettä ja sosiaalista verkostoa Suomesta työvoimaa rekrytoivat yritykset ja maat käyttävät ehkä kaikkein vaikuttavimpana välineenä. Sinne missä on ennestään läheisiä, tuttavvia, sukulaisia tai muita siteitä, maastamuuttokynnys madaltuu.

Terveydenhoitoala on esimerkiksi työalasta, jolla työssä tulee edellyttää suomen/ruotsinkielen taitoa potilaan ja asiakkaiden kohtaamisessa. Tämä rajoittaa ulkomaisen työvoiman maahanmuuttoa alle. Edellytyksiä voidaan vahvistaa luomalla potentiaalisiiin lähtömäihin suomen kielen ja kulttuurin koulutusmahdollisuuksia.

Ulkosuomalaiset maailmalla

Ulkosuomalaisten kokonaismäärä on noin 1,3 miljoonaa. Tällöin laskennallisena lähtökohtana pidetään sitä, että molemmat vanhemmista tai toinen heistä on syntynyt Suomessa ja ne jotka ilmoittavat olevansa ulkosuomalaisia. Lukuun sisältyy 250 000 Suomen kansalaista ja ensimmäisen sekä toisen polven 600 000 ulkosuomalaista. Huomattava osa ulkosuomalaisista on avioitunut uuden kotimaansa kansalaisen kanssa tai kolmannen maan kansalaisuuden omaavan

kanssa. Tämä kasvattaa oleellisesti niiden määrää maailmalla, joilla on sosiaalinen side Suomeen ja suomalaisuuteen.

Eniten ulkosuomalaisia asuu USA:ssa, toiseksi eniten Ruotsissa ja kolmanneksi eniten Kanadassa. Neljäntenä tulee entisen Neuvostoliiton alue, jossa asuu arviolta edelleen noin 80 000 inkeriläistä ja muuta, joilla on vanhempiensa tai esivanhempiensa kautta side Suomeen. Arviolta kolmannes kaikista 1960–1990-luvuilla maasta muuttaneista on palannut Suomeen. Suomessa on paluumuuton esteitä, joita tutkittiin aikaisemmin aktiivisesti. Näistä suurimpia olivat ennen Suomen ETA-jäsenyyttä kansalaisuusrajotukset, joilla mm. estettiin ulkomaan kansalaisen tai ulkomailta valmistuneen suomalaisenkin kelpoisuus julkisiin virkoihin. Kansalaisuusrajotukset koskivat myös oikeutta asunto-osakkeen omistukseen. Kielikysymys on myös paluumuuton este kahdenkulttuurin perheissä.

Maastamuuton tarkastelussa mielenkiintoinen ajanjakso on 1991–2001, jolloin Suomesta tuli sekä Euroopan talousalueen että Euroopan unionin jäsen. Suomesta muutti ajanjaksona 106 760 henkilöä, joista 87 772 Euroopan maihin. Muuttajiin sisältyvät myös ulkomaan kansalaiset, joskin maahanmuuttaneet erityisesti muista pohjoismaista ja Länsi-Euroopasta ovat pääosin suomaistaustaisia kansalaisuudestaan riippumatta. Ruotsi oli ykköstilalla, jonne muutti ajanjaksona 35 817 ja Ruotsista Suomeen 37 186 henkilöä. Ruotsin ja Suomen välistä muuttoliikettä ja siihen vaikuttavia tekijöitä tulee seurata tarkoin, koska Ruotsi py-

syy jatkossakin suurimpana maastamuuton kohdemaana. Toisella tilalla oli Norja, jonne muutti Suomesta 8 765 ja Norjasta Suomeen 5 623 henkilöä. Pohjoismaista Norja on norjansuomalaisten alhaisesta lukumäärästä huolimatta tärkeä määrämaa, sillä Norjan työvoimapula pahenee koko ajan ja Norja on jo lähtenyt aktiiviseen työvoiman hankintaan Suomesta. Pitkät perinteet omaava suomalaisten kausityöskentely Pohjois-Norjassa tulee jatkumaan. Tanskan ja Suomen välinen muuttoliike tulee myös huomioida, vaikka sillä ei ole ainkaan toistaiseksi huomattavia perinteitä. Tanskaan muutti Suomesta 3 940 ja Tanskasta Suomeen 3 410 henkilöä.

Seuraavalla sijalla oli ajanjaksolla 1991–2001 Saksa, jonne muutti Suomesta 7 267 ja Saksasta Suomeen 5 417 henkilöä. Kolmannella sijalla Pohjoismaiden ulkopuolisista Euroopan maista oli Britannia, jonne muutti Suomesta 6 350 ja sieltä Suomeen 4 500 henkilöä. Yhdysvaltoihin muutti 7 396 ja sieltä Suomeen 5 204 henkilöä. Kanadaan muutti 1 321 ja päinvastaiseen suuntaan 1 262 henkilöä. Ulkosuomalaisuuden kannalta kannattaa vielä mainita aikaisemmin huomattava maastamuuton kohde Oseania, jonne muutti 1 345 ja sieltä Suomeen 1 298 henkilöä. Lähi-alueella maastamuutto on ollut tähän saakka vähäistä. Entiseen Neuvostoliittoon muutti 167 ja Vieroon 2 994 Suomesta.

Maastamuuttopäätöksiin vaikuttaminen

Suomalaisilla on oikeus muuttaa maasta ja myös palata takaisin.

Tämä on yksi kansalaisten perusoikeuksista demokraattisessa maassa. Maastamuuttoa ei tule estää, sillä se on osa kansainvälistä liikkuvuutta ja vuorovaikutusta, jossa Suomi on mukana. Osa suomalaisista maastamuuttajista lähtee aikaisempien tutkimusten perusteella ja useiden esimerkkien perusteella kuitenkin elämäntilanteestaan ja sosiaalisista olosuhteista johtuvista syistä, joihin yhteiskunnallispoliittisten toimenpiteiden avulla voitaisiin vaikuttaa. Yksi näistä on epävarmuus työsuhteen jatkumisesta erityisesti ns. pätkätöissä, mikä myös vaikeuttaa tai estää asuntoluototuksen järjestämistä ja opintolainojen takaisinmaksamista. Esimerkkinä voidaan pitää vastavalmistuneita sairaanhoitajia, jotka eivät saa vakituista työpaikkaa, vaan joutuvat tyytymään epävarmoihin pätkätyösuhteisiin, vaikka kyse on alan pysyvistä työtehtävistä. Suomi on sijoittanut huomattavasti maastamuuttajiin kasvatus- ja koulutusinvestointien muodossa, jolloin maastamuuttoon vaikuttaminen on luonnollinen toimenpide aikakin silloin, kun Suomi pyrkii hankkimaan lähteneiden tilalle työvoimaa ulkomailta. Terveys- ja sairaanhoitoala on esimerkki työalasta, jossa ei voi suoriutua työtehtävistä ja asiakkaiden palvelemisesta, ellei hallitse suomen tai ruotsin kieltä. Suomen yhteiskunnan etujen mukaista olisi yrittää korjata nopeilla toimenpiteillä epävarmaan asemaan valmistuttuaan joutuvien asemaa. Tämä olisi huomattavasti helpompaa ja halvempaa kuin pyrkiä myöhemmin houkuttelemaan heitä takaisin paluumuuttokampanjoilla ja muilla toimenpiteillä.

Paluumuuttoa edistäviä toimenpiteitä

Suomen työelämä on muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta suomen/ruotsinkielinen toimintaympäristönä. Englannin kieli kasvatetaan kansainvälistymisen myötä hitaasti merkitystään työyhteisökieleksi. Näistä syistä johtuen ulkosuomalaiset ja heistä erityisesti englanninkieliset muodostavat elinkeino- ja työelämälle voimavarana. Lisäksi huomattava osa ulkosuomalaisista muodostaa kahden kulttuurin perheen, jossa toinen puolisoista edustaa joko nykyisen kotimaan tai kolmannen maan kulttuuria.

Kaksois- ja monikansalaisuuden hyväksyminen Suomessa vahvistaa ulkosuomalaisten siteitä Suomeen. Tämä madaltaa nykyisiä olemassa olevia paluumuuttokynnnyksiä tuntuvasti.

Ulkosuomalaisten motivaatio kotoutua suomalaiseen yhteiskuntaan on paluumuuttoa suunnittelemissa valmiina. Ulkosuomalaisten muodostaman potentiaalin hyödyntäminen edellyttää useiden eri toimenpiteiden yhteensovittamista ja eri viranomaisten välistä yhteistyötä. Tämän yhteistyön piirissä tulee olla ainakin ulkoasianministeriö, työministeriö, opetusministeriö, ympäristöministeriö ja Suomen kuntaliitto.

Toimenpiteitä

1. Mikäli paluumuuttajien muodostamaa potentiaalia halutaan tämän vuosikymmenen toisella puoliskolla suuremmassa mittakaavassa hyödyntää, toimenpiteet tulisi käynnistää 2004–2005 aikana.

Risto Laakkonen ja vuoden 2003 ulkosuomalainen, Kaija Saariaho.

2. Paluumuuton edistäminen työvoimapolitiittisiin perustein edellyttää yhteyksien ylläpitoa ja kehittämistä ulkosuomalaisyhteisöihin kohdemaissa. Suomessa työvoiman ja ulkosuomalaisten maahanmuuton suunnittelu ja organisoiminen edellyttävät työviranomaisten, ulkomaanedustustojen, kunta- ja asunto- sekä kouluviranomaisten yhteistyötä jo suunnitteluvaiheessa. Potentiaalisten paluumuuttajaperheiden lapsilla on useissa tapauksissa olemattomat taidot suomenkielessä. Tämä edellyttää, että vastaanottavien kuntien kouluihin suunnitellaan vaadittava tukiovetus ja varaudutaan ainakin ruotsin- ja englanninkielisten luokkien perustamiseen. Erityistoimenpiteitä edellyttää kunnalta paluumuuttajaperheiden lasten päiväkotipaikkojen järjestäminen ja asutuskysymys.
3. Ensimmäisenä toimenpiteenä tulee määrittää ne maat, joissa Suomen viranomaiset käynnis-

tävät ulkosuomalaisjärjestöjen kanssa toimenpiteitä. Tällöin Ruotsi on yksi varsin luonnollinen kohde. Lisäksi Ruotsi hankkii tälläkin hetkellä aktiivisesti Suomesta työvoimaa erityisesti sairaanhoitoalalle. Suomen puolella Suomi-seura ry on Suomen valtion tukema ulkosuomalaisten ja Suomen välinen yhteistyöjärjestö, jonka kanssa on mahdollista käynnistää toimenpiteitä ja käyttää seuraa tässä asiantuntijana. Pohjois-Amerikassa erityisesti toisen ja kolmannen polven nuorten ja lasten keskuudessa on paljon niitä, jotka haluavat käydä tutustumassa vanhempiensa syntymämaahan ja sen kulttuuriin. Tämä juurien etsimisen tarve ilmenee myös monella muulla tavalla, kuten ulkosuomalaisten järjestämiin tilaisuuksiin osallistumisena, sukulointi- ja kulttuurimatkoina Suomeen. Saksa, Iso-Britannia ja Norja ovat läntisen Euroopan maissa harkittavia kohdemaita.

Suomen ja kaikkien kohdemaiden välisten suhteiden alueilla toimivien ystävyysseurojen muodostama verkosto tulisi kytkeä mukaan kampanjoihin ja tiedonvälitykseen jo suunnittelu- vaiheissa.

4. Entisen Neuvostoliiton alueen ulkosuomalaiset ovat olleet muista kuin työvoimapolitiittisista syistä paluumuuttopolitiikan kohteena 1990-luvun alusta lähtien. Paluumuuttoon oikeutettuja tulee voida tarkastella myös työvoimakysymyksen näkökulmasta ja kehittää työelämän valmiuksia paluumuuttomahdollisuutta odottaville. Niille, joilla on

mahdollisuus saada heti työpaikka Suomesta, Suomen viranomaisten tulisi räätälöidä paluumuuttosuunnitelma. Yhteistyön jatkaminen ja tehostaminen alueen suomalaisten järjestöjen ja tarvittaessa Venäjän/Viron viranomaisten kanssa on välttämätöntä. Hyvä jo käynnissä oleva esimerkki on Pietarissa toimiva inkeriläisten työnvälitys- ja neuvontapiste.

5. Suomen ulkomaanedustustojen ja ulkosuomalaisten tiedotusvälineiden (lehdet, radio, tv, internet) välityksellä voidaan jakaa tietoa Suomen yhteiskunnan kehittämisestä ja tulevasta työvoimatarpeesta. Tällä luotaisiin edellytykset jatkotoimenpiteille, jotka ovat luonteeltaan aktiivisia. Aikaisemmat kokemukset osoittavat myös, että jaettavan informaation tulee olla totuudellista. Paluumuuttoon pettyneet ovat huono signaali paluumuuttoa ulkomailla harkitseville. Lisäksi paluumuuttajien vastaanottoon ja kohteluun tulee kiinnittää erityistä huomiota.
6. Suomen valtion tukemien Suomi-koulujen yhteyteen on mahdollista kehittää paluumuuttoa suunnitteleville ulkosuomalaisille ja muille Suomen työelämästä ja yhteiskunnasta kiinnostuneille suomen kielen ja kulttuurin opetusta useissa maissa. Tämä edellyttää lisärahoitusta, jonka kustannusten jaosta on Suomen päässä sovittava eri osapuolten kesken.
7. Ulkosuomalaisten vuosi- ja muiden suurempien tapahtumien yhteyteen voidaan suunnitella messu- ja työtöri -muotoisia tapahtumia, joissa suomalaiset

työnantajat voivat esitellä toimintaansa ja tavata ulkosuomalaisten edustajia. Suomi-seuran vuosittain Suomessa järjestettävien ulkosuomalaistapahtumien yhteyteen voidaan järjestää kohtuullisilla kustannuksilla työelämää esitteleviä messu- ja työtöritapahtumia vuosittain. Valtiovallan tulisi harkita mahdollisuutta ostaa Suomi-seuralta palveluja, joilla luodaan yhteistyöverkosto, jossa ulkosuomalaisia edustavat ulkosuomalaisten yhdistykset/seurat ja niiden nimeämät yhteishenkilöt. Yhteysverkon ylläpidosta vastaisi Suomi-seura ry. Suomen valtiovalta on jo tunnustanut Suomi-seura ry:n Suomen ja ulkosuomalaisten väliseksi viralliseksi yhteystahoksi. Seuran hallituksessa on ulkoasiainministeriölle, työministeriölle ja opetusministeriölle varattu seuran sääntöjen nojalla paikka.

8. Suomen tulisi aktiivisesti houkuttaa ja hankkia ulkosuomalaisnuoria opiskelemaan Suomeen. Lisäksi ulkosuomalaisille ja erityisesti ulkosuomalaisnuorille voitaisiin kehittää oma työharjoittelu- ja oppisopimuskoulutusmahdollisuus nykyisen järjestelmän oheen. Tulisi selvittää mahdollisuudet perustaa tämän yhteyteen ulkosuomalaisnuorille tarkoitettu stipendirahasto. Tämän rahaston hoito ja hallinnointi voitaisiin osoittaa Suomi-seura ry:lle.
9. Valtiovalta kehittää yhteistyössä elinkeinoelämän ja työmarkkinaosapuolten kanssa ulkosuomalaisnuorille tarkoitettua kesätyöpaikka- ja työharjoitteluvälitystä.